

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
CATEDRA DE PSIHOLOGIE

Emese LITUȘ

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT

PSIHOLOGIA MARTORULUI ȘI A MĂRTURIEI JUDICIARE

Conducător științific:
Prof.univ.dr. Nicolae JURCĂU

CLUJ-NAPOCA

2 0 1 0

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3
Partea I. FUNDAMENTAREA TEORETICĂ	3
Capitolul I. PSIHOLOGIA MARTORULUI ȘI A MĂRTURIEI JUDICIARE.....	3
Capitolul II. STADIUL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL PSIHOLOGIEI MARTORULUI ȘI AL MĂRTURIEI JUDICIARE	4
Partea a II-a. MARTORUL DE BUNĂ CREDINȚĂ.....	5
Capitolul III. ASPECTE PSIHOLOGICE ALE PROCESULUI DE FORMARE A MĂRTURIEI.....	5
Capitolul IV. MARTORUL MINOR.....	7
Capitolul V. PSIHOLOGIA MARTORULUI SUB ACOPERIRE	9
Capitolul VI. MĂRTURII DE BUNĂ CREDINȚĂ. CAZUISTICĂ	10
Partea a III-a.....	13
Capitolul VII. MARTORUL DE REA CREDINȚĂ	13
Capitolul VIII. DIAGNOSTICAREA MĂRTURIEI MINCINOASE	14
În loc de încheiere	17
B I B L I O G R A F I E	20

Cuvinte cheie: martor, martor minor, martor sub acoperire, mărturia judiciară, psihologia judiciară, bună credință, rea credință.

INTRODUCERE

Problema psihologiei martorului a fost abordată în literatura de specialitate de cele mai multe ori ca rezultat al cercetării separate și exprimând opinii distincte ale psihologilor, juriștilor și criminologilor. Majoritatea lucrărilor au sesizat complexitatea fenomenului și necesitatea încurajării unor activități interdisciplinare, pentru analizarea implicațiilor multiple pe care le are problema arătată pe plan individual și pe plan social, dar ele au conferit prioritate unor factori specifici domeniului respectiv de preocupare.

Este posibil ca un martor de bună credință să falsifice realitatea? S-ar putea întâmpla ca depozițiile martorilor de rea credință să fie apreciate ca fiind corecte, autentice? Ce știm despre martorii a căror depoziție este luată în considerare în procedura judiciară? Este mărturia acestora infailibilă? Există posibilitatea ca acești martori să falsifice realitatea, cu sau fără intenție, să denatureze adevărul, fără ca cei chemați să aprecieze veridicitatea mărturiei să-și dea seama de acest lucru? Sunt întrebări la care încercăm să găsim răspunsuri în cadrul prezentului demers.

Utilitatea creării unei științe practice a mărturiei, pentru a studia erorile memoriei și mijlocul de a recunoaște indiciile adevărului, a fost subliniată de majoritatea autorilor. Pornind de la problema: în ce măsură mărturia unui individ sănătos, de bună credință și hotărât să nu spună decât adevărul, poate fi considerată ca o relatare exactă a faptelor asupra cărora face depoziția, se impune sistematizarea metodelor, a procedurilor și identificarea punctelor asupra cărora trebuie să se extindă cercetările.

Patrea I. FUNDAMENTAREA TEORETICĂ

Capitolul I. PSIHOLOGIA MARTORULUI ȘI A MĂRTURIEI JUDICIARE

Fără îndoială, psihologia este indispensabilă în toate fazele de desfășurare a justiției. Avem în vedere psihologia ca disciplină științifică, ce rezultă din acumularea sistematică a faptelor, care tinde să stabilească anumite legături după care se produc faptele psihice, ca

adevăruri generale ce pot fi verificate, atât în condiții de laborator, cât și în viața de toate zilele.

Psihologia judiciară este definită ca fiind o „disciplină distinctă, formativ-aplicativă și de cultură profesională a magistratului în statul de drept, având ca obiect studierea nuanțată și aprofundată a persoanei umane implicată în drama judiciară, în vederea obținerii cunoștințelor și a evidențierii legităților psihologice apte să fundamenteze obiectivarea și interpretarea corectă a comportamentelor umane cu finalitate judiciară și criminogenă”.

Este de remarcat faptul că aspectele psihologice întâlnite în cercetarea martorului și a mărturiei judiciare sunt de o mare varietate, fiind determinate atât de diversitatea cazurilor, cât și de multitudinea planurilor care țin de personalitatea și comportamentul celor implicați.

Capitolul prezintă: obiectul psihologiei judiciare, martorul și mărturia judiciară, din perspectiva psihologiei judiciare și a dreptului procesual penal, analizând caracterele mărturiei, relația martor-magistrat și demersul de apreciere a mărturiei. Ne-am referit de asemenea la istoria probei cu martori și la rolul martorilor oculari în alte domenii.

Capitolul II. STADIUL CERCETĂRIILOR ÎN DOMENIUL PSIHOLOGIEI MARTORULUI ȘI AL MĂRTURIEI JUDICIARE

Am analizat în cadrul acestui capitol rezultatele primelor cercetări în domeniul psihologiei martorului și al mărturiei judiciare, precum și rezultatele cercetările recente.

Simpla expunere a rezultatelor primelor cercetări dovedește cu forța evidenței afirmația referitoare la imperativul cunoașterii psihologiei martorului și a mărturiei judiciare, iar rezultatele cercetărilor de ultimă oră vor constitui un semnal de alarmă pentru practicienii dreptului, care sunt chemați să stabilească veridicitatea depozițiilor martorilor.

Dintre primele cercetări în domeniul mărturiei este citată o experiență realizată de un psiholog amator englez, Davey, în anul 1894.

Primul autor care a întreprins un demers științific asupra mărturiei a fost însă A. Binet, iar exemplul lui a fost urmat de Stern.

În România, după o serie de trei lucrări consacrate problemei mentalității criminale – *Psihologia deviațiilor morali*, *Debilitatea mintală și Delincventul minor*, în *Psihologia*

martorului, profesorul Alexandru Roșca abordează a doua problemă fundamentală a psihologiei judiciare și anume problema mărturiei.

Analiza cercetărilor de ultimă oră pornește de la constatarea că amintirea unui martor are o importanță crucială pentru felul în care se încheie un proces dar, cu toate acestea, nimeni nu poate evalua obiectiv dacă martorul își amintește corect sau nu, în condițiile în care nu există o relatare obiectivă anterioară a evenimentului devenit obiect al mărturiei.

Studiul depoziției martorilor sub aspectul încrederii persoanei respective în propriile amintiri și a fidelității mărturiei, reconstrucția posteveniment și efectul sugestiilor venite din exterior, amintirile false create prin chestionare și interogatorii și rolul factorilor emoționali în uitare au constituit reperele acestei analize. Din categoria factorilor anterior menționați am făcut referire la repetiție, amintirile de tip „flash”, interferențele reactualizării, efectele contextului și reprimare.

Partea a II-a. MARTORUL DE BUNĂ CREDINȚĂ

Capitolul III. ASPECTE PSIHOLOGICE ALE PROCESULUI DE FORMARE A MĂRTURIEI

Studiile criminologice au evidențiat trăsăturile mărturiei de bună credință, adică acea mărturie care, depusă sub prestare de jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorâște din reaua credință a martorului și nu intră sub incidența legii penale.

Nu se poate nega că, în unele situații, și acest gen de mărturie poate fi la fel de nocivă ca și mărturia de rea credință. Analiza cauzelor intră de această dată în domeniul preocupărilor psihologiei judiciare. În aceste situații, mărturia depinde de felul mai mult sau mai puțin exact în care persoana respectivă a perceput situația asupra căruia este chemată să ofere informații, de felul mai mult sau mai puțin fidel în care situația sau trăirea respectivă a fost conservată de memorie și de felul mai mult sau mai puțin corect sau exact în care acea persoană știe să-și exprime impresiile sale, pentru a determina și pe altul să aibă exact reprezentările sale.

Pornind de la aceste constatări, demersul nostru parcurge etapele specifice ale procesului de formare a mărturiei și reliefează datele furnizate de literatura de specialitate în acest sens.

Recepția senzorială constituie un proces neuropsihic de detectare, captare și codificare a informațiilor, finalizat prin constituirea de imagini simple sau complex-sistemice. Recepția reflectă capacitatea organelor noastre de simț de a întreține relații informaționale cu mediul, constituind procesul prin care informația provenită din mediul înconjurător este interpretată pentru a ne permite să-i găsim o semnificație. Cu alte cuvinte, chiar și în situațiile cele mai calme, lumea înconjurătoare ne furnizează o cantitate vastă de informații. Este necesar să asimilăm și să interpretăm cel puțin o parte din aceste informații pentru a interacționa adecvat cu mediul.

Din perspectiva temei abordate ne interesează modul în care informația tridimensională, mai exact „lumea reală”, este recepționată de către simțurile noastre și modul în care este procesată, prelucrată, pentru a ne oferi o bază în vederea interacțiunii cu mediul.

Recepția senzorială reprezintă prima fază a trecerii de la eveniment la constituirea mărturiei. În această fază, subiectul obține informații despre eveniment, devenit pentru acesta obiect de recepție senzorială. Alături de informațiile cu caracter general – luminozitate, temperatură, precipitații etc. -, care vor ajuta subiectul să încadreze evenimentul în spațiu și timp, secvența actelor din care se compune emite informații vizuale – culoarea unei mașini, viteza de deplasare, lovirea pietonului etc. -, împreună cu informații auditive – sunetul frânelor, sunetul impactului, strigătul victimei etc. -, precum și eventuale informații tactile – stropirea cu noroi etc. - sau olfactive – mirosul benzinei etc.

Senzațiile sunt modalități de reflectare în creierul omului a însușirilor obiectelor și fenomenelor lumii reale, care acționează nemijlocit asupra receptorilor. Astfel de însușiri ale obiectelor sunt: greutatea, culoarea, gustul, mirosul, temperatura etc.

Spre deosebire de percepție, care este procesul psihic de reflectare a obiectelor în complexitatea însușirilor lor, senzațiile reflectă însușirile obiectelor. S-a remarcat în literatura de specialitate că, diferențierea în practică a senzațiilor de percepții este dificil de realizat.

Percepția este reflectarea obiectelor și fenomenelor în momentul acțiunii lor nemijlocite asupra receptorilor. Este de remarcat faptul că omul poate să recunoască un obiect și după o singură însușire – de exemplu recunoaștem o floare după mirosul ei. Recunoașterea este însă posibilă în acest caz pe baza experienței noastre anterioare.

Prelucrarea (decodarea) informațiilor constituie o altă etapă importantă în procesul de formare a mărturiei.

Cercetările au demonstrat că aparatul nostru senzorial nu receptează imaginea lucrurilor și fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri etc., care numai la nivelul cortical, în scoarța cerebrală, vor fi sintetizate, integrate în ansamblu. De asemenea, vor fi prelucrate și decodate.

Informațiile prelucrate sunt stocate prin procesele de întipărire (memorare) și păstrare a elementelor de informație referitoare la conținutul acțiunii la care a participat martorul. Întipărirea (engramarea) nu este însă o acțiune mecanică exercitată asupra masei cerebrale, ci trebuie înțeleasă ca formarea unor urme funcționale, de genul acelor care se petrec prin imprimarea pe o bandă magnetică.

În spațiul destinat stocării informațiilor am analizat memoria autobiografică care reprezintă memoria evenimentelor din viața personală, este memoria vieții reale. Ea are legătură cu memoria episodică.

Având în vedere depozițiile martorilor, pe care se bazează în cea mai mare parte hotărârea instanței de judecată, ne putem pune o serie de probleme de importanță practică: În ce măsură relatarea unui martor, presupus onest, este veridică, neinfluențată de informații adiacente? În ce măsură întrebările adresate martorilor pot influența modul de activare a memoriei episodice și, deci, de relatare a faptelor ?

Am expus rezultatele cercetărilor efectuate cu privire la carențele memoriei, alterarea memoriei traumatice, uitarea și recuperarea indusă a amintirilor autobiografice.

Reactivarea conținuturilor (informațiilor) recepționate, decodate și stocate anterior, constituie ultima etapă din procesul de formare a mărturiei și vizează recunoașterea obiectelor, persoanelor sau a situațiilor receptate mai demult de către subiect și reproducerea (descrierea, relatarea) verbală a lor.

Capitolul IV. MARTORUL MINOR

Încă din cele mai vechi timpuri alcătuirea diferitelor sisteme legislative privind ascultarea minorilor în calitate de martori a trebuit să ia în considerare particularitățile biologice și psihologice ale copilăriei și adolescenței.

Principalele preocupări ale legiuitorilor s-au îndreptat în direcția răspunderii penale și civile delictuale a minorilor, a modalităților de urmărire și judecare a minorilor implicați în diferite fapte antisociale, a sistemelor de sancționare dar și a a modalităților de ocrotire a acestora.

Nu se pot formula concluzii valide despre competența martorului minor fără o cunoaștere detaliată a dezvoltării sale cognitive – memorie, vocabular, comprehensiunea și asimilarea conceptelor etc. Este necesară urmărirea evoluției acestor procese pentru a se evalua abilitățile de memorare ale minorilor în contexte reale, cum ar fi sala de judecată.

Am prezentat în cuprinsul capitolului enunțat: legislația internațională în domeniul justiției juvenile cu referire la mărturia minorilor în cauzele civile și penale, instituțiile implicate în justiția juvenilă, reflectarea dezideratelor privind protecția martorilor minori în jurisprudența europeană, dezvoltarea judecății morale la copii, calitățile minorului în fața organelor judiciare, declarația minorului ascultat în calitate de martor, parte vătămată, învinuit și inculpat.

Particularitățile psihologice ale mărturiei judiciare în cazul minorilor au impus și cercetarea aspectelor privind credibilitatea mărturiei minorilor, a factorilor care influențează gradul de sugestibilitate (sugestii venite din exterior, interviuri sugestive repetate, un context acuzator).

Regulile tactice privind ascultarea impun abilități psihosociale persoanelor implicate în cercetarea și judecarea cauzelor cu minori. Pentru stabilirea adevărului în cauzele penale este relevantă nu numai pregătirea profesională pe care o are polițistul sau magistratul, predominant de natură juridică, ci și anumite caracteristici psihologice ale personalității sale care, conjugate cu cele ale altor personaje implicate în scenariul judiciar, facilitează derularea acțiunii judiciare.

Tactica ascultării are anumite particularități în cazul minorului în calitate de martor, parte vătămată, învinuit sau inculpat. Aflați la începutul integrării în societate, minorii, conform legislației penale, sau copiii, conform legislației internaționale, constituie totodată o categorie mai greu de interogat cum, de altfel, a reieșit și din capitolele anterioare.

Rolul psihologului în procedura de audiere a martorului minor a constituit obiectul preocupării noastre deoarece psihologul este perceput ca un specialist în dezvoltarea copilului. Dacă este necesară implicarea lui din punct de vedere legal, este considerat un

expert care își exprimă opinia cu privire la dezvoltarea psihologică a copilului, consecințele comportamentelor abuzive ce s-au exercitat asupra copilului și formulează aprecieri vizând măsurile ce se impun în vederea recuperării copilului.

Capitolul V. PSIHOLOGIA MARTORULUI SUB ACOPERIRE

În majoritatea sistemelor juridice, martorii care refuză să depună mărturie într-un proces sunt contrânși să o facă. O asemenea obligație poate fi apreciată însă echitabilă doar în ipoteza în care martorul nu se teme pentru viața sa, a familiei ori a persoanelor apropiate. În măsura în care riscul de intimidare al unui martor crește, drepturile și necesitățile persoanelor cărora justiția penală le cere să depună mărturie trebuie să fie recunoscute.

În consecință, față de obligația martorului de a depune mărturie, statul are obligația corelativă de a-l proteja, în temeiul art. 2 și art. 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, texte care oferă garanții în privința dreptului la viață și la respectarea vieții private.

Față de gravitatea faptelor și a unor aspecte din complexitatea fenomenelor despre care au luat cunoștință, în tot sau în parte, martorii, membrii familiilor acestora sau apropiații pot fi expuși celor mai diverse pericole, amenințări, intimidări ori șantaje. Este considerentul pentru care, o parte dintre aceste persoane, care dețin informații utile pentru aflarea adevărului judiciar, refuză să apară în calitate de martori în fața instanței.

În România, prin Legea nr. 682 din 19 decembrie 2002 a fost reglementată instituția martorului sub acoperire, mai exact asigurarea protecției și asistenței martorilor a căror viață, integritate corporală sau libertate este amenințată ca urmare a a deținerii de către aceștia a unor informații ori date cu privire la săvârșirea unor infracțiuni grave, pe care le-au furnizat sau au fost de acord să le furnizeze organelor judiciare și care au un rol determinant în descoperirea infractorilor și în soluționarea unor cauze.

Programul de protecție a martorilor, denumit în continuare Program, reprezintă activitățile specifice desfășurate de Oficiul Național pentru Protecția Martorilor cu sprijinul autorităților administrației publice centrale și locale, în scopul apărării vieții, integrității corporale și sănătății persoanelor care au dobândit calitatea de martori protejați.

Am analizat în capitolul destinat martorului sub acoperire: condițiile cumulative ce trebuie îndeplinite pentru includerea unei persoane în Program, măsurile de protecție care pot fi dispuse, ipotezele în care Programul încetează. Dintre cazurile în care încetează măsura de protecție este reglementată și situația în care martorul protejat depune mărturie mincinoasă.

În ceea ce privește particularitățile instituției din perspectiva psihologiei martorului, remarcăm faptul că, în cazul unor infracțiuni grave, la care se face trimitere în cuprinsul legii privind protecția martorilor, este de necontestat faptul că martorul se expune unor eventuale represalii din partea infractorului și a complicilor săi. În acest caz, statul, prin intermediul programului de protecție, trebuie să răspundă nevoilor specifice ale martorului, a cărui mărturie este de multe ori esențială pentru aflarea adevărului.

La aprecierea mărturiei persoanelor examinate se ridică aceleași probleme ca și în cazul martorilor de bună sau de rea credință. Față de particularitățile instituției martorului sub acoperire s-a reglementat însă expres încetarea programului în ipoteza în care martorul în cauză se face vinovat de mărturie mincinoasă.

De asemenea, art. 21 din Legea nr. 682/2002 prevede că se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani „fapta martorului protejat (în sensul prezentei legi) de a induce în eroare organul de urmărire penală sau instanța de judecată prin datele și informațiile prezentate”.

Observăm că legiuitorul prevede o anumită îndoială de veridicitate în privința declarațiilor martorilor sub acoperire și astfel condiționează folosirea lor în aflarea adevărului numai în măsura în care se coroborează cu fapte și împrejurări ce rezultă din ansamblul probelor existente în cauză. Unii autori au apreciat că era necesară precizarea că mărturia martorului (denumit martor anonim) trebuie coroborată cu cel puțin o probă neîndoielnică

Capitolul VI. MĂRTURII DE BUNĂ CREDINȚĂ. CAZUISTICĂ

Cauzele în care martorii de bună credință au depus mărturii care nu sunt în întregime conforme cu realitatea, sunt aproape imposibil de identificat în practica instanțelor de judecată. Aceasta deoarece, judecătorul este obligat să înlăture afirmațiile martorilor, care nu se coroborează cu celelalte probe administrate în cauză, dar nu statuează asupra faptului că

martorul a fost rea credință. Despre această constatare se face mențiune în considerentele hotărârii judecătorești, fără să producă alte consecințe în plan juridic.

Este motivul pentru care, în dorința de a veni în sprijinul practicienilor, ne-am referit pe larg în capitolele anterioare la rezultatele cercetărilor desfășurate, atât cele clasice, cât și cele cuprinse în „noul val”.

Am identificat însă câteva studii de caz din practica judiciară, care se încadrează în „istoria marilor procese” și care sunt relevante pentru cercetarea depozițiilor martorilor de bună credință. Aceste studii de caz constituie însă și mari erori judiciare, deoarece, pe baza declarațiilor unor martori de bună credință, influențați de convingerile religioase și antipatia față de inculpat în Procesul Calas, de asemănarea fizică a unuia dintre făptuitori cu inculpatul în Procesul curierului din Lyon, au stat la baza condamnării la moarte și executării persoanelor inculpate.

Am apreciat că nu este relevantă vechimea acestor soluții pronunțate de instanțele judecătorești sau locul unde au fost pronunțate, din moment ce, de când există o justiție instituționalizată, mărturiile martorilor au ridicat mari probleme pentru cei care sunt chemați să le evalueze depozițiile sub aspectul fidelității mărturiei.

Procesul Calas relevă faptul că la erorile involuntare ale martorilor cu privire la cele auzite în ziua producerii evenimentului s-au adăugat și alți factori, dar este remarcat faptul că acești martori de bună credință au fost influențați de antipatia pe care o inspira Calas locuitorilor din Toulouse, datorită atitudinii adoptate față de copii săi, care și-au exprimat intenția de a se converti la catolicism. În condițiile în care expertiza medico-legală nu s-a finalizat prin concluzii certe, aceste mărturii neconforme cu realitatea au stat la baza hotărârii de condamnare la moarte.

Spre deosebire de Procesul Calas, în privința căruia au existat unele discuții, această din urmă cauză, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea „Afacerea curierului din Lyon”, a intrat în analele justiției ca un exemplu clasic de eroare judiciară datorată neconcordanțelor din depozițiile martorilor. Reabilitarea lui Joseph Lesurques, curierul, nu a fost pronunțată niciodată, dar s-a stabilit cu certitudine că a fost condamnat și executat pe ghilotină pentru o infracțiune pe care nu a comis-o, datorită faptului că martorii audiați, de bună credință, l-au confundat cu adevăratul vinovat.

Chiar dacă în comentariile pe marginea acestui studiu de caz s-a apreciat că martorii audiați au fost doar la început de bună credință, atenta examinare a relatării faptelor, relevă că nu se pot identifica elemente pentru a se susține că aceștia ar fi devenit de rea credință în cursul procesului. În realitate, martorii l-au identificat pe Lesurque datorită asemănării fizice cu Dubosque. Ulterior, s-a consemnat că șapte martori au afirmat fără ezitare că el a fost unul dintre cei patru călăreți care s-au oprit la Hanul „La Chasse”. Depoziția celorlalți martori, cu excepția celor două femei de la hanul menționat, poate fi analizată eventual din perspectiva sugestibilității, dar nu se poate afirma că au fost de rea credință. Nu sunt excluse nici influențele asupra mărturiei datorate unor informații posteveniment, având în vedere impactul pe care l-a avut procesul asupra opiniei publice din acea vreme.

Eroarea judiciară în „Cazul Țundrea” s-a produs în practica instanțelor judecătorești din România. Marcel Țundrea a fost condamnat în anul 1992 la 25 de ani de închisoare pentru omor și viol asupra unei fețițe de 14 ani, Mioara Gherasie. Victima locuia în comuna Pojogeni, județul Gorj și era vecină cu părinții lui Marcel Țundrea. Fata a fost violată și omorâtă prin introducerea în esofag a mai multor pietre.

La vremea respectivă s-a stabilit vinovăția lui Țundrea în baza declarațiilor date de o bătrână din sat, Elena Neagra. S-a afirmat că declarația martorei menționate a constituit principala probă a acuzării, dar organul judiciar nu a remarcat sau a refuzat să acorde atenție faptului că declarațiile date de Elena Neagra, la date diferite, era contradictorii.

Este cert însă că expertiza ADN efectuată în anul 2004 a dovedit nevinovăția persoanei condamnate, care până la acea dată a executat 12 ani de închisoare.

În capitolul destinat martorului de bună credință ne-am referit și la o categorie de mărturie care relevă o fidelitate ridicată. În prezent, în temeiul Legii nr. 221/2009, instanțele judecătorești civile din România soluționează cauze având ca obiect stabilirea despăgubirilor cuvenite persoanelor persecutate de regimul comunist în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989.

Martori oculari la evenimentele menționate sunt foștii colegi de detenție, dar datorită perioadei de timp care a trecut, mai sunt în viața doar cei care au fost cercetați și arestați în timpul studenției. Chiar și în aceste cazuri, ne confruntăm cu depoziții ale unor persoane în vârstă de peste 70 de ani, dar care prezintă un grad ridicat de fidelitate tocmai datorită efectelor traumatizante ale evenimentelor pe care le-au trăit. Este de remarcat faptul că au un

grad ridicat de fidelitate și declarațiile acelor persoane care au trăit în mod indirect suferințele condamnantului și a familiei acestuia, fiind rude sau prieteni cu acesta.

Partea a III-a

Capitolul VII. MARTORUL DE REA CREDINȚĂ

Infracțiunea de mărturie mincinoasă este încriminată în Codul penal alături de alte infracțiuni care împiedică îndeplinirea justiției și anume: denunțarea calomnioasă, nedenunțarea unor infracțiuni, omisiunea sesizării organelor judiciare, favorizarea infractorului, omisiunea de a aduce la cunoștința organelor judiciare, arestarea nelegală și cercetarea abuzivă, supunerea la rele tratamente, represiunea nedreaptă, reținerea sau distrugerea de înscrisuri.

Studiul având ca obiectiv identificarea martorului de rea credință și diagnosticarea mărturiei mincinoase urmărește să contureze răspunsurile așteptate de practicienii dreptului la câteva întrebări relevante din domeniul psihologiei judiciare, enunțate în partea introductivă a lucrării. Sunt de asemenea importante din perspectiva psihologiei judiciare conținutul și calitatea evaluărilor pe care le face un martor mincinos în intervalul de timp situat între momentul sesizării oficiale a mărturiei mincinoase și până la retragerea mărturiei, în ipoteza în care aceasta intervine.

Am subliniat și în alt context că majoritatea autorilor preocupați de acest domeniu, psihologi, juriști, criminologi, au sesizat complexitatea fenomenului și necesitatea încurajării unor activități interdisciplinare pentru analizarea implicațiilor multiple pe care le are problema arătată pe plan individual și pe plan social, dar ele dau prioritate unor factori specifici domeniului respectiv de preocupare. Asistăm astfel la o discuție care se referă în esență la același fenomen, la utilizarea unei terminologii diferite, care se confundă de multe ori, deși acești termeni rezultă dintr-o nuanțare, dintr-o reflectare specifică într-un anumit domeniu de observație și cercetare sau într-o anumită etapă de evoluție a problematicii examinate, termeni care nu se suprapun decât parțial, deoarece au fost elaborați pornind de la criterii diferite de caracterizare.

Capitolul este destinat studiului instrumentelor de identificare a martorului de rea credință, a faptelor psihologice care intră în sfera bunei credințe, a garanțiilor și mijloacelor

legale pentru identificarea martorului de rea credință și a criteriilor pentru testarea veridicității mărturiei judiciare. Au format de asemenea obiectul studiului poziția martorului în raport cu părțile din proces, sursa mărturiei, condiția socio-morală și psihocomportamentală a martorului și interesul manifestat de martor față de probațiunea administrată.

Constatăm însă că ne situăm într-un domeniu în care este dificil să delimităm eroarea de minciună și fidelitatea de sinceritate, cu toate că declarația nesinceră produce importante repercusiuni asupra aflării adevărului în demersul judiciar, finalizat prin tragerea la răspundere penală.

Capitolul VIII. DIAGNOSTICAREA MĂRTURIEI MINCINOASE

Două au fost **obiectivele cercetării**:

1. diagnosticarea mărturiei mincinoase și
2. identificarea indiciilor de recunoaștere.

În planul psihologiei, minciuna este definită ca un act de comportament deosebit de complex ce trebuie evidențiat, elucidat și apreciat în contextul tuturor factorilor de personalitate și în funcție de vârsta psihică și de starea de normalitate sau anormalitate a persoanei în cauză. Astfel, copilul mic până la 6-7 ani este un pseudomincinos care trăiește într-o lume proprie, caracterizată prin combinații *sui generis* de real și imaginar, care îi apare alterată doar adultului, care nu pătrunde sensurile metafizice și simbolice ale limbajului copilului.

În cazul adultului normal, minciuna este un fenomen cu frecvență și cu pondere variabile, dependente de sistemul relațiilor interpersonale și de trăsăturile de personalitate, din care rolul preponderent revine caracterului. Depistarea formelor minciunii la adult reprezintă un demers anevoios, datorită experienței de viață anterioare de care beneficiază acesta și care îl ajută să mascheze totul sub aparențe înșelătoare. Pentru identificarea mărturiei mincinoase avem nevoie însă de un set de reguli cu ajutorul cărora vom stabili, în fiecare caz în parte, caracterul sincer sau mincinos al depoziției.

Pornind de la obiectivele mai sus formulate, am stabilit **ipotezele** de lucru:

1. Mărturia mincinoasă are o bază intențională în majoritatea cazurilor.

2. Relevanța condiției socio-morale, a nivelului de pregătire și a antecedentelor penale în cazul persoanelor vinovate de săvârșirea infracțiunii de mărturie mincinoasă.

Metodelor și instrumentelor utilizate au fost observația și studiul de caz. Referitor la justificarea utilizării metodei studiului de caz pentru cercetarea psihologiei martorului și a mărturiei judiciare, constatăm că, în psihologia judiciară suntem adeseori interesați de domenii în care este dificil sau imposibil de condus o cercetare în mod direct. Este evident că nu putem intra într-o sală de judecată pentru a studia martorul care depune mărturie și să-i adresăm întrebări, așa cum psihologul nu ar putea asista la deliberările judecătorilor sau juraților, în alte sisteme de drept, pentru a analiza cum examinează și evaluează conținutul depoziției martorului.

Vom întâmpina aceleași dificultăți și în studiul memoriei martorului de bună credință, dar pe un alt plan. Este de necontestat că un om de știință care studiază memoria în laborator are privilegiul de a cunoaște dacă amintirea unui participant este corectă sau nu. Explicația este simplă, deoarece el creează evenimentul pe care martorul încearcă să și-l amintească și are posibilitatea de a compara răspunsul participantului cu realitatea obiectivă. În cazul unui martor, a cărui depoziție are o importanță decisivă în luarea hotărârii instanței de judecată, nimeni nu poate evalua obiectiv dacă martorul își amintește corect sau nu, în lipsa unei relatări obiective a evenimentului inițial. În cazul martorului de rea credință, studiul de caz ne permite să stabilim mobilul mărturiei, acei factori declanșatori în plan psihologic, care determină o persoană să facă în mod conștient o depoziție falsă.

Apreciem că utilitatea studiului de caz în domeniul examinat ne permite explicarea legăturilor care sunt prea complexe pentru strategii de anchetă sau pentru strategii experimentale, iar potrivit normelor legale care guvernează desfășurarea proceselor în fața instanțelor de judecată nu sunt permise.

Am analizat **studii de caz** privind condamnarea unor martori pentru săvârșirea infracțiunii de mărturie mincinoasă în cauze având ca obiect: tâlhărie, trafic de droguri de mare risc, abuz sexual asupra unui minor, trafic de minori, proxenetism și asociere, respectiv sprijinirea unui grup infracțional organizat, conducere sub influența alcoolului, omor, ultraj, furt, tăiere ilegală a arborilor, vătămare corporală, uzucapiune.

Am analizat de asemenea două mărturii neconforme cu realitatea, desprinse din dramatismul unor opere literare: Procesul Magheru și Procesul lui Raskolnikov.

Concluzii privind martorul de rea credință. Din analiza soluțiilor de condamnare pentru săvârșirea infracțiunii de mărturie mincinoasă desprindem acele motive care au dobândit un caracter dominant pentru persoanele care au depus o mărturie nesinceră. În accepțiunea largă a cuvântului, prin motiv înțelegem „tot ceea ce deslănțuie, susține și orientează activitatea” omului.

Rolul factorilor motivaționali este evident în fiecare dintre studiile de caz examinate și le-am reliefat după expunerea stării de fapt și de drept.

Principalele cauze ale mărturiei false în cauzistica supusă analizei au fost:

- Exercițarea unor presiuni și amenințări asupra martorilor de către inculpații în favoarea cărora au fost depuse mărturiile, pentru a obține depoziții în sensul dorit de aceștia.

- Teama de consecințele negative în plan procesual, mai exact teama de justiție și o eventuală condamnare. Acest motiv a fost întâlnit mai ales în cazul martorilor cu antecedente penale, dar și în cazul acelor martori care, la rândul lor, au fost implicați în procese penale pentru aceeași faptă și în legătură cu infracțiunea pentru care era judecat inculpatul în favoarea căruia au depus mărturia.

- Relațiile de rudenie și legăturile afective.

Dacă în primul studiu de caz examinat, a fost identificat ca motiv determinant al mărturiei mincinoase doar legătura de rudenie, în alte cauze, cum ar fi infracțiunea de trafic de droguri, am observat că motivul constând în legătura afectivă dintre martoră și inculpat s-a suprapus peste un alt motiv, de asemenea hotărâtor, și anume interesul martorei de a nu se dovedi existența traficului de droguri în care era și ea implicată.

Un concurs de motive a relevat și cauza de mărturie mincinoasă în cazul infracțiunii de abuz sexual asupra unei minore, unde soția inculpatului a depus o mărturie nesinceră datorită amenințărilor exercitate de rudele inculpatului, dar și datorită sentimentului de teamă, în condițiile în care persoana în cauză avea o fire violentă.

Relevant pentru studiul nostru a fost și faptul că nu s-a identificat nicio cauză în care mărturia mincinoasă să fie determinată prin oferirea unor foloase materiale. În același timp, nu am constatat existența unor cauze în care mărturia mincinoasă să aibă ca mobil: dorința de a acuza o persoană nevinovată, sentimente de ură sau dușmănie ori alte asemenea motive.

Remarcăm însă că, independent de motivul care a stat la baza mărturiei mincinoase, denaturările care au o bază intențională tind să orienteze mărturia în direcția dorită de

subiect, mai exact de către inculpatul în favoarea căruia se depune mărturia. În toate cauzele, polițistul, procurorul sau judecătorul se va întreba în mod necesar în ce măsură martorul respectiv este liber de influențele care pot să determine o mărturie mincinoasă.

Prin prisma concluziilor expuse se verifică prima ipoteză enunțată cu privire la baza intențională a mărturiei mincinoase.

Cu privire la a doua ipoteză a cercetării noastre, studiile de caz examinate au relevat faptul că în majoritatea cazurilor criteriile enunțate au un rol hotărâtor: în 60% dintre cauze inculpații sunt recidiviști, mai exact persoane care au săvârșit anterior infracțiuni și au suferit o condamnare (este de menționat cazul inculpatului care a declarat fals în perioada în care se afla în penitenciarul Gherla împreună cu inculpatul beneficiar al depoziției mincinoase); în peste 50% din cauze, persoanele vinovate de săvârșirea infracțiunii de mărturie mincinoase au studii de până la 8 clase și nu a fost identificată nicio cauză în care fapta să fie săvârșită de persoane cu studii superioare; într-un procent semnificativ de cauze – 40% - martorii mincinoși provin dintr-un mediu care nu este străin de domeniul dreptului penal, chiar dacă ei nu au antecedente penale. Credem că aceste criterii sunt relevante pentru evaluările martorilor în sensul că depoziția nesinceră nu poate produce consecințe penale, fiind o faptă fără relevanță.

Se verifică astfel și a doua ipoteză enunțată, iar criteriile analizate, alături de celelalte la care am făcut referire în capitolul destinat diagnosticării mărturiei mincinoase, se impun a fi avute în vedere la evaluarea acestor declarații.

În loc de încheiere

Se impune ca teoriile pe care le expunem și concluziile la care ajungem să fie apte de a trece proba de foc a practicii. Și aceasta deoarece știința și practica se întregesc reciproc. Teoria luminează practica, iar practica verifică teoria, circuitul dintre ele fiind continuu, iar conexiunea inversă este eficientă în ambele sensuri. Constatarea se impune dacă avem în vedere că psihanaliza lui Freud, psihologia individuală a lui Adler, psihologia analitică a lui Jung, precum și bio-sociologia lui Adolf Meyer, au izvorât din nevoile practicii și au restructurat teoria însăși.

Sentiința pe care o pronunță instanța de judecată după administrarea probelor nu este dată numai ca o pedeapsă pentru infractor conform principiului egalității dintre faptă și

răsplată, ce a caracterizat legea talionului, ci ea este dată și pentru a apăra semenii, care au dreptul la siguranța vieții și intereselor lor, precum și pentru a apăra societatea însăși, făcând, în același timp, o operă de prevenire a infracțiunii.

Este considerentul pentru care actul de judecată nu se conduce numai după litera formală a legii, ci și după dreptatea pe care ea o apără.

Se cere în cadrul discuției o lămurire asupra adevărului, asupra căruia cad tot felul de adjectivări: că ar fi crud, că ar fi bun, blând, tăios, brutal, insidos etc. Celebra maximă *dura lex sed lex* sugerează calitatea adevărului pe care se bizuie justiția.

Dar această adevăr nu poate fi definit prin elaborarea deductivă a legii dintr-o seamă de principii abstracte, considerate drept axiome, ci numai prin contextul bio-psiho-social și cultural al condiției umane, luată în plenitudinea ei. Pornind de la aceste statuări, am apreciat că hotărârea pronunțată de instanța de judecată, pentru a exprima adevărul și dreptatea la care ne-am referit, trebuie să se întemeieze în mod necesar pe probe care să nu lase loc de îndoială. Demersul organelor judiciare în sensul arătat este o sarcină dificilă. Afirmăm aceasta deoarece în procesul penal, în toate cazurile, hotărârea se va întemeia și pe declarațiile martorilor audiați, care nu sunt pe deplin fidele nici în cazul martorilor de bună credință. Cu atât mai dificilă este sarcina judecătorilor în ipoteza martorilor de rea credință, care încearcă prin depoziția lor să inducă în eroare instanța.

Critica științifică a depoziției presupune astfel cunoașterea complexului proces psihologic de formare a mărturiei, cunoașterea principalelor momente pe care le parcurge – percepție, memorare, reproducere – a multitudinii de factori obiectivi și subiectivi care într-o măsură sau alta pot influența asupra mărturiei. Cu alte cuvinte, este indispensabilă cunoașterea principalelor elemente psihologice, adică analiza psihologiei martorului și a mărturiei judiciare.

Concluziile cercetării noastre le-am expus la capitolele corespunzătoare martorului de bună credință și martorului de rea credință. Deși nu a fost în intenția noastră să discutăm exhaustiv problemele puse în discuție, credem totuși că în cazul ambelor categorii de martori concluziile pot fi utile practicienilor.

Argumentarea rezultatelor și concluziilor noastre în privința martorului de rea credință am făcut-o prin prezentarea cazuisticii existente la instanțele judecătorești din

județul Cluj. Pornind de la aceste cauze am realizat în final o sinteză, încercând să identificăm principalele motive care stau la baza unei mărturii neconforme cu realitatea.

Studiile examinate în spațiul destinat martorului de bună credință sperăm să aibă menirea de a oferi aceluiași practicieni o imagine de ansamblu asupra abordării actuale a psihologiei martorului și mărturiei judiciare. Aceasta, deoarece lucrarea se adresează tocmai persoanelor chemate să aprecieze mărturiile martorilor, indiferent de categoria în care se încadrează.

Suntem conștienți de faptul că lucrarea are și neîmpliniri. Probabil unele informații nu au fost descoperite, pe lângă altele am trecut cu ușurință, existând cu siguranță și informații ignorate. Fiecare început are însă și un sfârșit și încercăm să punem aici punct demersului nostru, în speranța că, în viitor, altcineva îl va relua, îl va duce mai departe și îl va perfecționa.

BIBLIOGRAFIE

- Adler, A. (1991), *Cunoașterea omului*, București, Editura Științifică.
- Aionîtoaie, C., Butoi, T. (1992), *Ascultarea învinuitului sau inculpatului*, în Vol. *Tratat de criminalistică*, București, Editura Carpați.
- Anghelescu, I., Asanache, G., Barbu, ș.a. (1978), *Tratat practic de criminalistică, Vol. II*, București, Serviciul Editorial.
- Barnier, A.J., Hung, L. (2004). Retrieval-induced forgetting of emotional and unemotional autobiographical memories, *Cognition and Emotion*, 18(4), 457-477.
- Beccaria, C. (1965). *Despre infracțiuni și pedepse*, București, Editura Științifică.
- Bogdan, T., Dragan-Cornianu, R. (1983). *Comportamentul uman în procesul judiciar*. București, Serviciul Editorial și Cinematografic.
- Bogdan, T. (1973), *Probleme de psihologie judiciară*, București, Editura Științifică.
- Bogdan-Tucicov A, Chelcea S., Golu M., Golu P., Mamali C., Pânzaru P., (1981), *Dicționar de psihologie socială*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Bower, G. H. (1981), *Mood and memory*, *American Psychologist*, 6, 129-148
- Brown, R., Kulik, J. (1977). Flashbulb memories, *Cognition*, 5, 73-99.
- Buneci, P., (2006). Martorul protejat, *Revista română de drept penal* nr. 1, București, R.A. "Monitorul Oficial", p.43-49.
- Buneci, P., Butoi, I.T. (2004). *Martorul pe tărâmul justiției*. București, Editura Penguin Book.
- Buș, I. (1997). *Psihologie judiciară*, Cluj-Napoca. Editura Presa Universitară Clujeană.
- Buș, I. (2000). *Psihodetecția comportamentului simulat*, Cluj-Napoca, Editura Ingram.
- Buș, I., David, D. (2003). *Psihologie judiciară. Poligraf și hipnoză*, Cluj-Napoca, Editura Tritonic.
- Buș, I. (2003). *Psihologie Judiciară*, curs universitar. Cluj-Napoca: UBB.
- Butoi, I.T., Butoi, T.B. (2002). *Psihologia interogatoriului judiciar*, București, Editura Enmar.
- Butoi, T. (2004). *Interogatoriul. Psihologia confruntării în procesul judiciar*, București, Editura Penguin Book.

- Butoi, T. (2003). *Tratat universitar de psihologie judiciară – teorie și practică*, București, Editura Phobos.
- Cernea, E., Mocuț, E. (1994). *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Casa de editură și presă Șansa S.R.L.
- Chassaing, M. (1929). *L'affaire Calas*, Paris, Librairie Academique.
- Chelcea, S. (1982). *Experimentul în psihosociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ciopraga, A. (1979). *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*. Iași, Editura Junimea.
- Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J., Lieberman, M.A. (1983). A longitudinal study of moral judgement, *Monographs of the society for research in Child Development*, 48, 1-2.
- Crombag, H.F., Wagenaar, W.A., Koppen, P.J. (1996), Crashing memories and the probleme of source monitoring, *Applied Cognitive Psychology*, 10, 95-104.
- Curci, A., Luminet, O., Finkenauer, C., Gisle, I. (2001), Flasbulb memories in social groups: A comparative test-retest study of the memory of French President Mitterand s death in a French and a Belgian group, *Memory*, 9, 81-101.
- Dabu, V., Borza, R. (2010). Investigator sub acoperire. Martor. Neconstituționalitate, *Revista de drept penal* nr. 2, București, R.A. „Monitorul Oficial”, p.26-48.
- Damasio, A. (2005). *Eroarea lui Descartes*, București, Editura Humanitas.
- Dicționar de psihiatrie și psihopatologie clinică*. (1998). București, Editura Universul Enciclopedic.
- Dongoroz, V., Kahane, S., Antoniu, G., Bulai, C., Iliescu, N., Stănoiu, R. (1975), *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală, vol. I*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Eminescu, Y. (1992), *Din istoria marilor procese*, Iași, Editura Junimea.
- Enăchescu, C. (2005). *Tratat de psihologie morală*, București, Editura Tehnică.
- Floriot, R. (1968). *Les erreurs judiciaires*, Paris, Flammarion.
- Gazzaniga, M.S., Irvy, R.B., Mangun, G.R. (2002), *Cognitive neuroscience*, New York: 2nd Editura
- Gherasim, D. (1981), *Buna-credință în raporturile juridice civile*, București. Editura Academiei R.S.R.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

- Giurgiu, N. coord. (2005). *Ghid de practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Iași, Editura Asociației Alternative Sociale.
- Golunski, S.A. (1961), *Criminalistică*, București, Editura Științifică.
- Gorphe, F. (1924), *La critique du temoignage*, Paris, Dalloz.
- Grămadă, S.I., Lupașcu, C., Agrosoaie, I. și Astărăstoae, V. (2004). Considerații privind coeficientul de fidelitate al mărturiei infantilo-juvenile, *Romanian Journal of Legal Medicine*, 12 (2), p. 145-148.
- Grumman, C. (1998), *More former patients come forward to assail psychiatrist*, Chicago Tribune, N.W. 8.
- Hanga, V., Cronț, Gh., Floca, I., Georgescu, V.Al., Grigoraș, N., Herlea, Al., Marcu, L.P., Matei, I., Mioc, D., Sachelarie, O., Stoicescu, N., Strihan, P., Șotropa, V., Vulcănescu, R. (1980), *Istoria statului și dreptului românesc, vol. I*, București: Editura Academiei R.S.R.
- Hyman, I.E., Husband, T.H., Bollings, F.G. (1995). False memories of childhood experiences, *Applied cognitive psychology*, 9, 181-197.
- Holden, M.W. (1998), *Settlement survey*, Chicago Lawyer.
- Iluț, P. (1997), *Abordarea calitativă a socioumanului*, Iași, Editura Polirom.
- Jurcău, N., Megieșan, G.M. (2001). *Psihologie generală și a dezvoltării*. Cluj-Napoca, Editura U.T. Pres.
- Jurcău, N., Niculescu, R. M. (2002). *Psihologie școlară* Cluj-Napoca, Editura U. T. Pres.
- Kohlberg, L. (1969). *Stages of Moral Reasoning din Stage and Sequence: The Cognitive Development Approach to Socialization*, Handbook of Socialization Theory and research, Editura D.A. Coslin.
- Kurtines, W., Greif, E.B. (1974). The development of moral thought: Review and evaluation of Kohlberg s approach, *Psychological Bulletin*, 81, 453-470.
- Larson, C.U. (2003). *Persuasiunea*, București, Editura Polirom.
- Loftus, E.F., (1975), Activation of Semantic Memory, *American Journal of Psychology*, 86, 178-193.
- Loftus, F.F., Fathi, D.C. (1985). Retrieving multiple autobiographical memories. *Social Cognition*, 3, 280-95.
- Loftus, F.F., Johnson, C.A., Shinamura, A.P. (1985). How much is an icon worth ?, *Journal of Experimental Psychology Human Perception and Performance*, 11, 1-13.

- Loftus, F.F., Miller, D.G., Burns, H.J.(1978). Semantic integration of verbal information into visual memory, *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 4, 19-31.
- Loftus, F.F., Palmer, J.C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory, *Journal of verbal Learning and Verbal Memory*, 13, 585-9.
- Loftus, E.F., Pickrel, J.E. (1995), The formation of false memories, *Psychiatric Annals*, 25, 720/725.
- Malim, T. (1999). *Procese cognitive*, București, Editura Tehnică.
- Malim, T., Birch, A., Wadeley, A. (1999), *Perspective în psihologie*, București, Editura Tehnică.
- Malim, T. (2003), *Psihologie socială*, București, Editura Tehnică
- Mărgineanu, N. (1975), *Condiția umană – aspectul ei bio-psiho-social și cultural*, București, Editura Științifică.
- McNally, R.J. (2003), *Remembering trauma*. Cambridge M.A., Belknap Press/Harvard University Press.
- Medeanu, T.C. (2006), *Criminalistica în acțiune. Omorul, terorismul și crima organizată, Vol. 2*, București, Editura Lumina Lex.
- Memon, A., Vartoukian, R. (1996). The effect of repeated questioning young children's eyewitness testimony. *British Journal of Psychology*, 87, 403-405.
- Memon, A., Holley, A., Wark, L. (1996) Reducing Suggestibility in Child Witness Interviews, *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 10, 503-518.
- Miclea, M. (1999). *Psihologie cognitivă. Modele teoretico-experimentale*, Ediția a II-a revăzută. București, Editura Polirom.
- Miclea, M. (2003). *Psihologie cognitivă*, București, Editura Polirom.
- Miclea, M., Curșeu, P.L. (2003). *Modele neurocognitive*. Cluj-Napoca, Editura ASCR.
- Mihai, Gh. (2003), *Fundamentele dreptului*, București, Editura All Beck.
- Mihuț, E.A., Moca, D. (2006), Ascultarea martorului protejat. Protecția datelor de identitate ale acestuia. Forța probantă a declarațiilor martorului protejat, *Revista Dreptul*, nr. 6/2006, p. 190-200.

- Mitrofan N. (1992) (coordonator și coautor). *Psihologie judiciară*, București, Editura Șansa S.R.L.
- Mitrofan N. (1994) (coordonator și coautor). *Psihologie judiciară*, ediția a II-a, București, Editura Șansa S.R.L.
- Mitrofan N. (2000) (coordonator și coautor). *Psihologie judiciară*, Editura Press Mihaela, S.R.L.
- Montesquieu (1964), *Despre spiritul legilor*, București, Editura Științifică.
- Mucchielli, A. (2002). *Dicționar al metodelor calitative*, București, Editura Polirom.
- Muraven, M., Tice, D.M., Baumeister, R.F. (1998), Self-control as a limited resource: Regulatory depletion patterns, *Journal of personality and social psychology*, 74, 774-789.
- Neisser, U. (1982), *Memory Observed*, San Francisco: W.H. Freeman.
- Nourkova, V., Bernstein, D.M., Loftus, E.F. (2004). Altering traumatic memory, *Cognition and Emotion*, 18(4), 575-585.
- Nuccli, L. (1981). The development of personal concepts: A domain distinct from moral or societal concepts, *Child Development*, 52, 114-121.
- Parot, F., Richelle, M. (2006). *Introducere în psihologie. Istoric și metode*, București, Editura Humanitas.
- Petcu, Marioara (1997). *Psihologie juridică*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Petcu, Marioara (1999). *Delincvența. Repere psiho-sociale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Petcu, Marioara (2001). *Mecanisme psihologiei juridice*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Petcu, Marioara (2005). *Mecanisme psihosociale ale juridicului*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Petcu, Marioara (2007). *Retorica juridică*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Petcu, Marioara (2007). *Abordari psihosociale ale domeniului juridic*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Phelps, E.A. (2006), Emotion and cognition. Insights from Studies of the Human Amygdala, *Annu. Rev. Psychol.*
- Pillemer, D.B. (1984). Flashbulb memories of the assassination attempt on President Reagan, *Cognition*, 16, 63-80.

- Porter, S., Xuille, J.C., Lehman, D.R. (1999). The nature of real, implanted, and fabricated memories for emotional childhood events: Implications for the recovered memory debate, *Law and Human Behavior*, 23, 517-53.
- Popescu-Neveanu, P. (1978). *Dicționar de psihologie*. București, Editura Albatros.
- Reid, J.E., Inbau, F.R. (1966), *Truth and Deception, The polygraph (Lie detector) technique*, Baltimore: The Williams & Wilkins Company.
- Richard, J.M., Gross, J.J. (2000). Emotion regulation and memory: The cognitive costs of keeping one's cool. *Journal of personality and social psychology*, 79, 410-424.
- Ross, C.A. (2001), *Bluebird: Deliberate creation of multiple personality by psychiatrists*, Richardson T.X.: Mantou Communications.
- Roșca, Al. (1934), *Psihologia martorului*, Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj.
- Roșca, Al. (1943), *Motivele acțiunilor umane*, Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu.
- Roșca, Al., coord. (1968). *Psihologie generală*. București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Roșca, Al. (sub red.) (1975). *Psihologie generală*, Ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Rubin, D.C., Kozin, M. (1984). Vivid memories. *Cognition*, 16, 81-95.
- Rudică, T. (2010), *Psihologia contrariilor și paradoxurilor*, București, Editura Politom.
- Smith, E.S., Fredrickson, B.L., Nolen-Hoeksema, S., Loftus, G.R. (2005), *Introducere în psihologie*, București, Editura Tehnică.
- Stancu, E. (2001), *Criminalistica. Știința și tehnica investigațiilor penale*, București, Editura Actami.
- Suciu, C. (1963), *Criminalistica, partea I*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ștefănescu, P. (1981). *În slujba adevărului*. București, Editura Medicală.
- Tandin, T. (2005), *Erori judiciare, Vol, I și II*, București, Editura Juridică.
- Teasdale, J.D. (1983). Negative thinking in depression: Cause, effect or reciprocal determination? *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 5, 3-26.
- Theodoru, Gr. (2007), *Tratat de drept procesual penal*, București, Editura Hamangiu.
- Thompson, C.P. (1982). Memory for unique personal events: The room-mate study, *Memory and cognition*, 10, 324-32.

- Thompson, C.P. (1985). Memory for unique personal events: Effects of pleasantness, *Motivation and Emotion*, 9, 277-89, 1985.
- Thompson, C.P., Skowronski, J.J., Lee, D.J. (1987). *Reconstructing the date of a personal Event*. Presented at the Second International Conference on Practical Aspects of Memory, Swansea.
- Toma, D.T. (2005), *Psihologia martorului și tactia ascultării*, București, Editura Focus.
- Țândăreanu, L. (2007), Protecția martorilor în dreptul comunitar și în legislația altor state, *Revista Dreptul* nr. 11/2007, p.197-212.
- Zlate, M. (2000). *Introducere în psihologie*. Iași, Editura Polirom.
- Zorgo, B.(sub red.) (1980). *Probleme fundamentale ale psihologiei*. București, Editura Academiei R.S.R.
- Walker, W.R., Skowronski, J.J., Gibbson, J.A., Vogl. R.J., Thompson, C.P. (2003). On the emotions that accompany autobiographical memories: Dysphoria disrupts the fading affect bias, *Cognition and emotion*, 17(5), 703-723.
- Wessel, I., Wright, D.B. (2004). Emotional memory failures: On forgetting and reconstructing emotional experiences, *Emotion and cognition*, 18(4), 449-455.

Hotărâri al instanțelor judecătorești:

- Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea din 28 martie 2002.
- Sentința penală nr. 674/2010 a Judecătoriei Cluj-Napoca, nepublicată.
- Sentința penală nr. 814/2009 a Judecătoriei Cluj-Napoca, definitivă, nepublicată.
- Sentința penală nr. 800/2009 a Judecătoriei Cluj-Napoca, definitivă, nepublicată.
- Sentința penală nr. 485/2009 a Judecătoriei Cluj-Napoca, definitivă, nepublicată.
- Sentința penală nr. 492/2009 a Judecătoriei Cluj-Napoca și Decizia nr. 70/A/2010 a Tribunalului Cluj, nepublicate.
- Sentința penală nr. 753/2010 a Judecătoriei Cluj-Napoca, nepublicată.
- Sentința penală nr. 149/2009 a Judecătoriei Cluj-Napoca, nepublicată.
- Decizia penală nr. 47/A/2009 a Tribunalului Cluj, nepublicată.
- Decizia penală nr. 11/A/2009 a Tribunalului Cluj, nepublicată.
- Sentința penală nr. 263/2008 a Judecătoriei Turda, definitivă, nepublicată.
- Sentința penală nr. 62/2010 a Judecătoriei Turda, definitivă, nepublicată.

Dosar nr. 2340/P/2008 al Parchetului de pe lângă Judecătoria Cluj-Napoca, dosar nr. 22035/211/2010 al Judecătoriei Cluj-Napoca.

Dosar nr. 75/P/2010 al Parchetului de pe lângă Tribunalul Cluj, dosar nr. 24488/211/2010 al Judecătoriei Cluj-Napoca.

Sentința civilă nr. 745/2010, pronunțată în dosarul nr. 751/219/2009 al Judecătoriei Dej.

Sentința penală nr. 48/2009 a Judecătoriei Huedin, definitivă prin Decizia penală nr. 215/A/2009 a Tribunalului Cluj, nepublicate.

Sentința penală nr. 135/2009, pronunțată în dosarul nr. 530/242/2009 al Judecătoriei Huedin, definitivă, nepublicată.

Surse internet:

<http://www.psihologiaonline.ro>

<http://www.echr.coe.int>

<http://www.cartiaz.ro>